

Onmagunk nyomában (3. rész)

A nemzeti jellem problémája – Hódi Sándor pszichológust kérdeztük

■ GRUIK IBOLYA

Milyenek a vajdasági, a délvidéki magyarok? Mások, mint általában a magyarok? Vagy csak annyiban különböznek, mint amennyire nyelvükben, nyelvjárásukban sem egyformák? Hogyan hatott rájuk (ránk) a kisebbségi lét, az anyaországtól való különülés? Vannak ennek pozitívumai is, vagy csak a hátrányáról beszélhetünk? Milyen a táj és a lélek összefüggése ebben a vonatkozásban?

És általában véve, a nemzet egészét tekintve, különbözünk-e más népektől? Van-e magyarok gondolkodásmódjának, érzelemlágájának, viselkedésének olyan ismérve, ami más népekre nem, vagy kevésbé jellemző? Másokban milyen kép alakult ki rólunk, és milyenek látjuk mi őket? A pszichológussal készített interjúorozatunkban ezekre a kérdésekre kerestük a választ, de helyzetünkkel, körülményeinkkel, közérzetünkkel kapcsolatos más pszichológiai témák is szóba kerültek.

■ Sokakat foglalkoztatott a magyarság kérdése. Az írókat és a költőket különösen érdekelte a magyarság-tudat. Erre a költészet vagy tudomány eszközeivel kell választ adni?

– A tudományosság jegyében A mi a magyar? című kötetben helyet kapott a történet, a nyelvész, az etnográfus, a művelődéstörténet, akik saját szakmájuk tudományos módszereivel próbálták megközelíteni a magyar jellem kérdését. A pszichológia művelőit, kevés kivételtől eltekintve, a nemzeti lélek kérdésköre nem nagyon ihlette meg. Székfi kötetében is költők és írók vették át a lélekűvárok szerepét. Csak a legutóbbi időkben jelent meg néhány ide vonatkozó mű, amelyek közül Hunyadi György A nemzetek jelleme és a nemzeti sztereotípiák c. munkájáról szeretnék később néhány szót ejteni. Tudomány vagy költészet egy nemzet mentalitásának, lelkületének, arculatának a megragadása? Sokan tépelődtek ezen a kérdésen, köztük Babits Mihály is. Ha azt kérdezzük, mi a magyar? milyen feleletet tudunk adni erre? – kérdi. Hiszen, amire rákérdeztünk, az közvetlenül bennünk él, belülről ismerjük a lényegét. Semmi a világon nem mondhat többet rólunk, mint a belső közvetlen érzésünk. Hogyan fordítható le az, amit magunkban érzünk, amit százfélékép megélünk a szavak és a fogalmak nyelvére? Mihez tud kezdeni a tudomány egy szüntelenül változó képpel, vagy a népi lélekkel, amely ezerféleképpen tér el önmagától? Megjelenési formája nem csak egyenként, de koronként, nemzedékenként, társadalmi osztályonként, tájegységenként is különbözik, hullámzik, szétágazik, s úgyszólván semmit sem tudunk róla állítani, aminek az ellenkezője is ne rá volna igaz. Tudomány vagy költészet a nemzeti kilétünkre való ráeszmélés? Nem biztos, hogy szerencsés a megismerés különböző módozatainak a szétválasztása és egymással való ütköztetése. Lehet ez is, az is. A szembenézés avval, ami vagyunk, és ami bennünk van, egész életre szóló feladat, amihez a tudomány és a művészet talán együttesen is kevés. Történelmileg viszonylag új keletű igény, hogy az ember kívülről szeretné látni magát. A korábbi századokban az emberek nem is voltak rá kíváncsiak. Élték a maguk autentikus életét, s ez elég volt önmaguknak. A többséget illetően ez ma is így van. Néha egy pillanatra talán fölmerül az emberekben, hogy kik is ők valójában, rendszerint olyankor, ha nemzeti műveltségükben fenyegetve érzik magukat, vagy önérzetükbe gázolnak. Ennél elmélyültebben csak a szellem emberei törekszenek a kérdés módszeres megválaszolására, ők is inkább sorsfordulón, vagy valamilyen fenyegető érzés hatására. Babits Mihály szerint az irodalmi művek tárják föl leginkább a nemzeti lélek mélységeit, ennek ellenére úgy gondolja, hogy tudomá-

nyos igénnyel kell a kérdéshez nyúlni. Általánosságban véve azonban nincs értelme nemzetkarakterológiáról beszélni. Nem lehet rá úgy tekinteni, mint ami azonos szempontok és azonos módszerek alapján minden nép vizsgálatára egyformán alkalmazható. Csak akkor lehet tőle várni valamit, ha az nemzeti tudománnyá válik, véli Babits.

■ Azért mégis létezik valamilyen tudományos megközelítés?

– Miközben nálunk a nemzet lelkiségével főként írók foglalkoztak, az Amerikai Egyesült Államokban a pszichológiai tudományok művelői vették kezükbe a dolgokat. A 20-as években jelent meg William McDougallnek monográfiája, amely az akkori pszichológiai szaktudás és terminológia birtokában megpróbálta az esszéisztikus nemzetkarakterológiát rendszerezett tudományos tanná tenni. Hunyadi György ezt fontos fejleménynek tartja. Tudománytörténeti szempontból talán az is, a nemzetkarakterológia új elméleti-módszertani alapvetése azonban a dolgok lényegén nem sokat változtatott. A nemzeti karakter mibenlétét illetően a nehézséget nem a módszertani-terminológiai kérdések jelentik, hanem az elméleti előfeltételek társadalmi-gyakorlati konzekvenciái. A tudományos csomagolás ellenére McDougall sem tudta megkerülni ezt a buktatót. Talán nem is akarta, hiszen ő volt az a „szaktekinély”, aki a diszkriminatív bevándorlási kvóták megszabásakor tanácsadóként szolgált az Egyesült Államokban. Mondanunk sem kell, hogy a fehér ember felsőbbrendűségének eszméje, amit ez a tudományos látószög képviselt, semmiel sem állt szilárdabban a valóság talaján, mint a magyar nemzet-eszményt kereső íróké. Sőt!

■ Van-e nemzeti karakter? Mit mond erről a tudományos szakma?

– Új fejleménynek számít az a tudományos megállapítás, hogy kizárólag az egyedi emberek rendelkeznek lelki jelenségekkel, a csoportok és közösségek nem. Lévnék, hogy a nemzet nem élő szervezet, ezért pszichológiai tulajdonságokkal sem ruházható fel. Nincs lelke, nincs karaktere. Legfeljebb átvitt, homályos, misztifikáló értelemben beszélhetünk nemzeti lelkülről, szellemről, karakterről, ezek az elvonatkoztatások azonban nem képezhetik módszeres pszichológiai vizsgálatok tárgyát. Ez a szemlélet vált az amerikai szociálpszichológia maig domináns irányzatává, ami azóta szétáradt az egész világban. Ezzel az elméleti és módszertani individualizmussal pszichológia a maga részéről mintegy „letudta” a nemzetkarakterológia kérdését. A nemzeti jellem problémája azonban nem került le a szellemi élet napirendjéről, és tudományos szempontból sem állta meg a

helyét. Igaz, hogy a nemzet nem organikus szervezet, ugyanakkor mint az egyének kölcsönhatásának bonyolult rendszere, tagadhatatlanul rendelkezik bizonyos pszichológiai sajátosságokkal. Olyan sajátosságokkal, amelyek közvetlenül az egyénből nem vezethetők le, mert kizárólag az emberi kapcsolatrendszerek bonyolult kölcsönhatásának a termékei. Nevezhetjük ezt a terméket (jelenséget) akárminek, lelkinek, kulturálisnak, szelleminek, ez jelenség a csoport fontos jellemzője. Tulajdonképpen ez az, ami egyik népet a másiktól megkülönbözteti. És így visszajutunk megint a nemzeti karakterhez.

A pszichológia végül elfogadta, hogy a nemzetkarakterológiai jellegű kérdéseknek helyük van a nap alatt, a maga részéről azonban – félve, hogy jó hírnevét kockáztatja – nem kívánt ezekkel foglalkozni. Anélkül, hogy a nemzeti sajátosságokra vonatkozó állítások valószínűségét és eredetét tanulmányozná, elfogadja, hogy ilyen állítások vannak, ezeket össze lehet gyűjteni, statisztikai kimutatásokat lehet róluk készíteni. Lehet tehát valamivel foglalkozni, ami miatt nem esik folt a tudomány tekintélyén. Hunyadi György jól látja, hogy a pszichológia ezzel megkerüli a releváns kérdéseket. Ehhez az a meggyőzés kívánkozik, hogy a nemzeti karakterrel kapcsolatos kérdések háritásának nem ismeretelméleti, hanem politikai-ideológiai okai vannak. Sajnos a pszichológia sem tudja kivonni magát a világnézeti áramlatok, korszerűnek látszó szellemi divatok befolyása alól.

■ A globalizáció hogy hat minderre, amiről beszél?

– Hatalmas nyomásról van szó. A globalizáció erősödésével sokan nemcsak a nemzeti sajátosságokat kérdőjelezzik meg, hanem azt is, hogy vannak-e nemzetek. Beszélhetünk-e nemzeti közösségekről olyan értelemben, amilyen értelemben ezt az emberek magától értetődőnek tekintik? Az ellenvetések négy pontban fogalmazhatóak meg. Ezek szerint tehát a nemzetek fölött eljárt az idő, a történelmi változás a nemzeti összetartozás ellen dolgozik, az emberi kapcsolatok jövője nemzetek feletti vagy inkább nemzetellen; a nemzeti összetartozás csak érzéseinkben és világképünkben létezik, valójában a vélt nemzet tagjait nem fűzi össze semmi; szubjektív dolog, szeméyes döntés kérdése, hogy mely nemzethez tartozunk, és milyen nemzetfelelősgöt vallunk magunkénak; a nemzeti tudat művi teremtés, amit a társadalmi intézmények formálnak ki és tartanak fenn az emberek fejében meghatározott cél érdekében.

■ Hogyan merült föl az a gondolat, hogy az emberi kapcsolatok jövője nemzetek feletti vagy inkább nemzetellené válik?

– Nem kell hosszasan töprengenünk ahhoz, hogy teljes bizonyossággal kijelenthessük: népek, nemzetek vannak. Itt vannak előttünk, körülöttünk, bennünk. Egyszerűen tudomásul kell vennünk, hogy a valóságnak van egy szövevényes jelenségvilága, amit népek, nemzetek, nyelvi közösségeknek hívunk. A köznapi ember tudatában ez magától értetődő, és nagyon a fejetejére kell, hogy álljon a világ bennünk ahhoz, hogy a nemzetek léte megkérdőjeleződjön.

Folytatjuk

